(इंग्रजीत टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

[१९९६] ३ एस. सी. आर. ५२७

स्टेट ऑफ ओरीसा

- विरुद्ध -

डिव्हिजनल मॅनेजर, एल. आय. सी. आणि अन्य

१८ मार्च १९९६

[न्यायमूर्ति के. रामास्वामी आणि न्यायमूर्ति जी. बी. पटनायक]

ग्राहक संरक्षण अधिनियम, १९८६ : कलम २(१)(ओ).

ग्राहक संरक्षण सेवांना अधिनियमाच्या तरतुदींमधून वगळण्यात आले आहे - विनामूल्य सेवा किंवा वैयक्तिक सेवेच्या संविदेखाली विनामूल्य सेवा - चा कायदेशीर अर्थ.

राज्य सरकार विरुद्ध नुकसानभरपाईचा दावा - ची दाखल करण्यायोग्य क्षमता - उत्तरवादी एका सरकारी कर्मचाऱ्याने राज्य आयोगासमोर दावा दाखल केला - एल. आय. सी. च्या विरोधात नुकसान भरपाई देण्यात आली - अपील दाखल केल्यावर राष्ट्रीय आयोगाने राज्याने केलेल्या राज्य सरकार अपीलाविरूद्ध नुकसान भरपाई दिली - असा निर्णय दिला की उत्तरवादी सरकारी कर्मचारी असल्याने तो सेवेच्या शर्तींनी बांधील होता आणि राज्य सरकार प्रतिस्पर्धी उत्तरवादीला विनामूल्य सेवा देत होता - अशा परिस्थितीत सरकारी सेवकाला राज्य सरकारविरुद्ध नुकसानभरपाईचा दावा करण्यासाठी अधिनियमाच्या कक्षेतून वगळण्यात आले आहे.

इंडियन मेडिकल असोसिएशन - विरुद्ध - व्ही. पी. शांथा आणि इतर, [१९९५] ६ *एस. सी. सी.* ६५१*, संदर्भित करण्यात आले .*

दिवाणी अपीलीय अधिकारिता : दिवाणी अपील क्रमांक ७०९२/१९९६.

पहिले अपील क्रमांक ५१०/१९९२ मधील ओडिसा येथील राष्ट्रीय ग्राहक तक्रार निवारण आयोगाच्या दिनांक १७.१.९५ च्या न्यायनिर्णय आणि आदेशावरून.

अपीलकर्त्यांसाठी, व्ही. ए. मोहंती आणि सी. एस. एस. राव.

उत्तरवादीसाठी, पी. पी. राव, एस. राजप्पा आणि के. के. शर्मा.

उत्तरवादी क्रमांक २ साठी, श्रीमती शारदा देवी.

न्यायालयाचा पुढील आदेश देण्यात आला :

हे अपील संविधानाच्या अनुच्छेद १३६ अन्वये विशेष अनुमत याचिका म्हणून समजण्यात आली.

अनुमत मंजूर झाली.

आम्ही दोन्ही पक्षकारांच्या विद्वान वकिलांचे म्हणणे ऐकले.

पहिले अपील क्रमांक ५१०/१९९२ मधील राष्ट्रीय ग्राहक तक्रार निवारण आयोग, नवी दिल्ली च्या दिनांक १७ फेब्रुवारी १९९५ च्या आदेशावरून हे अपील उद्भवले. उत्तरवादी - हरिबंधू सेठा यांनी ग्राहक संरक्षण अधिनियम, १९८६ (थोडक्यात, 'अधिनियम') अन्वये नुकसानभरपाईसाठी ओरिसा राज्य आयोगासमोर दावा दाखल केला. राज्य आयोगाने प्रथम उत्तरवादी एल. आय. सी. च्या विरोधात नुकसान भरपाईचा आदेश दिला. अपीलमध्ये, अपीलकर्त्याला उत्तरवादी-पक्ष म्हणून समाविष्ट करण्यात आले आणि राष्ट्रीय मंचाने राज्य सरकार विरुद्ध नुकसान भरपाई म्हणून रक्कम रु. १,००,०००/- (फक्त एक लाख रुपये) चा आदेश दिला आणि तीन महिन्यांच्या कालावधीत नुकसान भरपाई देण्याचे निर्देश दिले. अशा प्रकारे, विशेष अनुमतीने हे अपील दाखल करण्यात आले.

हा एकच प्रश्न आहे : अधिनियमाखाली हरिबंधू सेठा यांना नुकसान भरपाई देण्यास अपीलकर्ता जबाबदार आहे का आणि दावा कायम राखण्यायोग्य आहे किंवा कसे. अधिनियमाच्या कलम २(१)(ओ) मध्ये 'सेवा' ची व्याख्या खालीलप्रमाणे केली आहे :

"'सेवा' याचा अर्थ, संभाव्य उपयोगकर्त्याला उपलब्ध करून दिली जाणारी कोणत्याही वर्णनाची सेवा असा असून त्यामध्ये बँकव्यवसाय, खर्च चालवणे, विमा, परिवहन , संस्करण, विद्युत किंवा इतर ऊर्जेचा पुरवठा, भोजन किंवा निवास किंवा दोन्ही, गृहनिर्माण, करमणूक, मनोरंजन

किंवा एखादी बातमी वा माहिती पुरविण्याची सोय करणे याचा समावेश आहे, परंतु कोणतीही सेवा विनामूल्य किंवा वैयक्तिक सेवेच्या संविदेखाली करण्याचा त्यात समावेश होत नाही".

(भर देण्यात आला)

या व्याख्येचे वाचन केल्यास असे सूचित होईल की त्याअंतर्गत नमूद केलेल्या वगळलेल्या सेवा वगळता केवळ त्या अधिनियमाच्या अर्थांतर्गत असलेल्या सेवा आहेत. वगळलेल्या सेवा म्हणजे "विनामूल्य सेवा किंवा वैयक्तिक सेवेच्या संविदेखाली". इंडियन मेडिकल असोसिएशन - विरुद्ध - व्ही. पी. शांथा आणि इतर, [१९९५] ६ एस. सी. सी. ६५१ मधील या न्यायालयाच्या अलीकडील न्यायनिर्णयात वैयक्तिक सेवेच्या संविदीची संकल्पना विचारात घेण्यात आली होती. या न्यायालयाने त्यात असा निर्णय दिला होता की "वैयक्तिक सेवा" या अभिव्यक्तीचा एक ख्यातनाम कायदेशीर अर्थ आहे आणि विनिर्दिष्ट अनुतोष अधिनियमांतर्गत अशा संविदीची अंमलबजावणी करण्याच्या अधिकाराच्या संदर्भात त्याचा अर्थ लावला गेला आहे. त्या हेतूसाठी, एक नागरी सेवक, कंपनीचे व्यवस्थापकीय एजंट आणि विद्यापीठातील हा प्राध्यापक यांचा समावेश करण्यासाठी वैयक्तिक सेवेची संविदी करण्यात आली आहे. जर डॉक्टर आणि त्याच्या सेवांचा लाभ घेणारा यांच्यात मालक आणि सेवक यांचा संबंध असेल आणि अशा परिस्थितीत डॉक्टरांनी त्याच्या मालकाला दिलेल्या सेवा या अधिनियमाच्या कलम २(१)(ओ) खाली उक्त व्याख्येतील अपवादात्मक खंडानुसार अभिव्यक्तीच्या कक्षेतून वगळल्या जातील, तर वैयक्तिक सेवेचासंविदी होऊ शकतो. वगळलेली दुसरी सेवा म्हणजे विनामूल्य प्रदान केलेली सेवा.

हे वादातीत नाही की उत्तरवादी सरकारी कर्मचारी होता आणि म्हणूनच तो सेवेच्या शर्तींना बांधील आहे आणि राज्य सरकार प्रतिस्पर्धी उत्तरवादीला विनामूल्य सेवा देत होते. अशा परिस्थितीत, सरकारी कर्मचाऱ्याला अधिनियमांतर्गत राज्य सरकारविरुद्ध कोणत्याही नुकसानभरपाईचा दावा करण्यासाठी अधिनियमाच्या आवाक्यातून वगळण्यात आले आहे. त्यामुळे, लढणाऱ्या उत्तरवादीसाठी काही दावा उद्भवल्यास, तो इतर कोणत्याही मंचासमोर दावा करण्यास खुला असेल, परंतु ह्या अधिनियमांतर्गत नाही. जर दावा मुदत मर्यादेनेअवरुद्ध असेल, तर संपूर्ण कार्यवाहीदरम्यान घेतलेला वेळ वगळला जाईल.

त्यानुसार अपील मंजूर करण्यात आली. खर्चाबाबत कोणताही आदेश नाही.

अपील मंजूर.

<u>अस्वीकरण</u>

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याचा/तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार. तसेच, इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणीकरिता वैध मानला जाईल".